

oluşan risâlenin ilk bölümü *Şalavâtü İbn Meşîş* esas alınarak yapılmış bir salavat tertibidir. Şeyh Zerrûk, daha önce İbn Meşîş'in salavatına Şâzelî'nin hizblerinden seçtiği bazı ifadeleri ve kendi cümlelerini ekleyerek *el-Vazîfetü'z-Zerrûkıyye fi'l-evrâd* adlı eserini meydana getirmişti. Derkâvî, Şeyh Zerrûk'un bu çalışmasına ilâve ve tashihlerde bulunarak son şeklini vermiş, bundan dolayı salavatın bu yeni haline genellikle *eş-Şalâtü'l-Meşîşîyye-tü'l-memzûce* adı verilmiş (Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, I, 155), bazan da *el-Virdü'l-ekber* denilmiştir. Eserin ikinci bölümünde günlük kısa virdin hangi cümlelerden oluştuğu ve nasıl uygulanacağı anlatılmış, son bölümde de tarikatın silsilesi verilmiştir. Eser *el-Vazîfetü's-Şâziliyye* veya *Derkâviyye*'nin şubeleri tarafından kendilerine izâfe edilerek *el-Vazîfetü's-Şâziliyyetü'l-Yeşruîyye* gibi isimlerle defalarca basılmıştır. Derkâvî'ye ayrıca *Cevâhirü'l-kırtâs* ve *Menâkıbü's-Şeyh Cemel* adıyla iki eser daha nisbet edilmektedir (M. Ahmed ed-Dernîka, s. 129).

#### BİBLİYOGRAFYA :

Derkâvî, *Bir Mürşidin Mektupları* (trc. İbrahim Kalın), İstanbul 1995, Martin Lings'in önsözü, s. 7-10; a.m.f., *Mecmû'atü Resâ'il* (nşr. Bessâm M. Bârûd), Ebûzâbî 1999, tür.yer.; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 76<sup>a</sup>-77<sup>b</sup>; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Algiers 1884, s. 231-264; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Mecmû'atü'l-aḥzâb*, İstanbul 1311, I, 155; Selâvî, *el-İstikşâ*, VIII, 109-110; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs*, Fas 1316, I, 177, 267; Şeyh Zâfir, *en-Nürü's-sâḫf ve'l-burhânü'l-kâḫf*, İstanbul 1301, s. 3-4; a.m.f., *el-Envârü'l-kudsiyye fi tenzihi turukü'l-kavmi'l-aliyye*, İstanbul 1302, s. 145-151, 159-160; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 358, 381; Ebû Ziyân el-Garîsî el-Muaskerî, *Kenzü'l-esrâr fi menâkıbi'l-'Arabî ed-Derkâvî ve aşḫâbihi'l-aḫyâr*, Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, nr. 2841/K; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 111-133; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 223-224; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîḫ*, Dârülbeyzâ 1985, s. 159; B. G. Martin, *Sömürgecilîge Karşı Afrika'da Süfi Direniş* (trc. Fatih Tatlıoğlu), İstanbul 1988, s. 62-85, 269; M. Ahmed ed-Dernîka, *el-Tarîkatü's-Şâzeliyye ve a'lâmühâ*, Beyrut 1410/1990, s. 129; Âmir en-Neccâr, *el-Turuḫü's-şûfiyye fi Mısr*, Kahire 1992, s. 146; Abdülkâdir İsâ, *Ḥaḫâ'ik 'ani't-taşavvuf*, Halep 1414/1993, s. 639; İsmail Yiğit, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi: Endülüs (Girnatâ), Benî Ahmer Devleti ve Kuzey Afrika İslâm Devletleri*, İstanbul 1995, s. 622-670; Muhyiddin et-Tu'mî, *Ṭabaḫâtü's-Şâzeliyyeti'l-kübârâ*, Beyrut 1416/1996, s. 168; Mustafa Salim Güven, *Ebû'l-Hasan Şâzili ve Şâziliyye* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 341-343; M. Lings, *Yirminci Yüzyılda Bir Velî* (trc. Betül Özel Çiçek), İstanbul 2009, s. 104, 131, 293; A. Cour, "Derkâva", *İA*, III, 542-545; Naïme Büyügrümnî, "ed-Derkâvî, Ebû 'Abdullah Muhammed el-'Arabî b. Aḫmed", *Mv.AJ*, IX, 173-177.



MUSTAFA SALİM GÜVEN

#### DEŞTEKÎ, Sadreddin (صدرالدين الدشتكى)

Ebû'l-Meâlî Mîr Sadrüddîn Muhammed  
b. Gıyâsiddîn Mansûr ed-Deşteki eş-Şîrâzî  
(ö. 903/1498)

#### İrânî âlim.

2 Şâban 828'de (19 Haziran 1425) Şîraz şehrinin Deşte mahallesinde doğdu. Zeyd b. Ali b. Hüseyin yoluyla Hz. Ali soyuna bağlandığı rivayet edilen ve yetiştirdiği âlimlerle tanınan Deşteki sülâlesine mensuptur. Atalarının Şîraz'a V. (XI.) yüzyılda geldiği nakledilir. Seyyidülhükemâ, Sadrülulemâ gibi lakaplarla tanınır. Emîr Sadreddin veya kendisiyle aynı ismi taşıyan Molla Sadrâ'dan (Sadreddîn-i Şîrâzî) ayırt edilmesi için Sadreddin Kebîr diye anılır. Babası Gıyâseddin Mansûr ve amcası Seyyid Nizâmeddin Ahmed'den hadis, yeğeni Seyyid Habîbullah'tan Arapça ve fıkıh, Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin talebesi Kıvâmüddin Muhammed Gülbârî'den (Gurbâlî) mantık ve felsefe dersleri aldı. Kelâm ve felsefe hocalarının silsilesi Kutbüddin eş-Şîrâzî, Nasîrüddîn-i Tûsî, Fahrreddin er-Râzî, Gazzâlî ve İbn Sînâ şeklinde sıralanır. Başta akfî ilimler olmak üzere çeşitli alanlarda derinleşen Sadreddin ed-Deşteki döneminin önemli düşünürlerinden biri haline geldi. Kaynaklarda ondan bahsedilirken "on birinci akıl, insanlığın ustası, üçüncü muallim, filozofların sonuncusu" gibi ifadeler kullanılır (*DİA*, XXX, 125). Hayatına dair oğlu ve talebesi Mîr Gıyâseddin Mansûr vâsıtasıyla az da olsa bilgi edinilmektedir. İsmi Molla Sadrâ ile karıştırıldığı gibi yeni bazı çalışmalarda oğlu, hatta torunuyla da karıştırıldığı dikkat çekmektedir. Nitekim Oliver Leaman'ın *The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy*'de "Al-Dashtakî, Sadr al-Din (d. 903/1497-8)" başlığıyla kaleme aldığı yazıda tamamen oğlu Gıyâseddin'in hayatı anlatılmaktadır. İhsanoğlu ve Rosenfeld da ortak çalışmalarında (bk. bibl.) Deşteki'yi kendisiyle aynı ismi taşıyan torunuyla (*Cevâhîrnâme* müellifi) karıştırarak onu mineralog diye tanıtmışlardır (bk. bibl.). Ayrıca birçok yerde Sadreddin'in Şah Tahmasb zamanında sadâret makamına getirildiği kaydedilse de bu bilgi doğru değildir. Zira Sadreddin ed-Deşteki, Şah Tahmasb zamanında yaşamadığı gibi bu görevi üstlenen kendisi değil oğlu Mîr Gıyâseddin Mansûr'dur (*DİA*, XXX, 126).

Deşteki, oğlu Mansûr'un adını taşıyan Mansûriyye Medresesi'ni kurarak burada

ders verdi. Aynı dönemde Şîraz'da yaşayan Celâleddin ed-Devvânî ile birlikte şehrin felsefe merkezi haline gelmesinde önemli rol oynadı. XV. yüzyılın son çeyreğinde Sadreddin ed-Deşteki ve henüz on dört yaşındaki oğlu Mîr Gıyâseddin Mansûr ile Celâleddin ed-Devvânî arasında meydana gelen ilmî tartışmalar bu coğrafyada geniş yankılar uyandırmıştır. Akkoyunlular'ın son dönemlerinde ortaya çıkan siyasî karışıklıklar Fars eyaletinin merkezi olan Şîraz'ı ve buradaki ilim çevrelerini de etkiledi. Nitekim Celâleddin ed-Devvânî önce hapsedildi, ardından Şîraz'dan çıkarıldı. Sadreddin ed-Deşteki de 12 Ramazan 903'te (4 Mayıs 1498) Akkoyunlular'ın Bayındırlı oymağı mensuplarınca öldürüldü, naaş Şîraz'da Mansûriyye Medresesi'nin bahçesine defnedildi.

Çok sayıda talebe yetiştiren Sadreddin ed-Deşteki'nin talebeleri arasında oğlu Mîr Gıyâseddin Mansûr, torunu Mîr Sadreddin (II), İmâdüddin Mes'ûd, Emîr İbrâhim b. Emîr Selâmullah sayılabilir. Ayrıca yazdığı eserlerle başta hemşehrisi Molla Sadrâ olmak üzere pek çok düşünürü etkilemiştir. Deşteki ile Devvânî arasında geçen ilmî tartışmalar kendilerinden sonraki dönemlerde de etkili olmuş, onun vefatının ardından oğlu Gıyâseddin bu tartışmaları devam ettirmiştir. Deşteki ve Devvânî'nin birbirlerine reddiyeler yazmaları *eş-Ṭabaḫâtü's-Şadriyye ve'l-Celâliyye* adıyla anılan bir literatürün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tartışmanın başlangıcı, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin pek çok serh ve hâşiyeye konu olan *Tecridü'l-i'tikâd*'ına (*Tecridü'l-kelem*) Ali Kuşçu'nun yazdığı *eş-Şerḫü'l-cedîd*'e Celâleddin ed-Devvânî'nin bir hâşiyeye yazmasına dayanır. Sadreddin ed-Deşteki de aynı eser için bir hâşiyeye kaleme almış ve burada Devvânî'yi eleştirmiştir. Kâtib Çelebi, Sadreddin ed-Deşteki'nin bu hâşiyesini II. Bayezid'e hediye olarak gönderdiğinden bahseder. Celâleddin ed-Devvânî, Deşteki'nin hâşiyesine bir reddiye yazmış, Deşteki de cevap mahiyetinde bir hâşiyeye daha kaleme almıştır. Devvânî'nin buna yönelik son reddiyesine o sıralarda Sadreddin ed-Deşteki öldürüldüğü için oğlu Gıyâseddin-i Şîrâzî cevap vermiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 200-202). Şîlik'teki Ahbâriyye anlayışını sistemleştiren Muhammed Emîn el-Esterâbâdî (ö. 1033/1624), *el-Kitâb fi'r-red mâ aḫdeseḫü'l-fâdilân fi ḫavâşi's-Şerḫi'l-cedîd li't-Tecrid* başlıklı eserinde Deşteki ve Devvânî arasındaki tartışmalar ele almıştır. Buradaki eleştirilerinde özellikle Devvânî'yi hedef aldığı görülür (*Scripturalist Islam*, s. 39; Kakaie,

sy. 5 [2014], s. 22). Kaynaklar, Devvânî ile Deşteki arasındaki tartışmaların *Tecrid*'e yazdıkları hâşiyelerle sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Giyâseddin Mansûr babasıyla Devvânî arasında geçen tartışmaları konu edinen *Muḥâkemât* adıyla bir eser kaleme almıştır (Anay, *Celâleddin Devvânî*, s. 161-162). Deşteki ile Devvânî'nin tartışmaları sonraki dönemlerde mizah konusu olmuş, biktiracak derecede uzayan tartışmalar için, "Tabakât-ı Sadriyye ve Celâliyye rütbesine ermek" şeklinde darbimesel haline gelmiştir (Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak*, s. 123). Bu polemik ilmi olmaktan ziyade Sadreddin ed-Deşteki'nin Şii, Celâleddin ed-Devvânî'nin Sünnî olmasından kaynaklandığına dair iddialar bulunmakla birlikte (Anay, *Celâleddin Devvânî*, s. 85) mezhebî arka planı ispatlayan bir bilgi bulunmamaktadır. Her ne kadar H. Corbin, Sadreddin ed-Deşteki'nin IX. (XV.) yüzyılın önde gelen Şii âlimlerinden olduğunu söylese de (*History of Islamic Philosophy*, s. 336) Deşteki ailesinin Şii hadis külliyyatını XV. yüzyılın sonlarına doğru kullanmaya başladığı düşünülürse (Abisaab, s. 18) bunun mezhep kökenli bir tartışma olmadığı tezi güçlenir. Ayrıca bu âlimlerin yaşadıkları dönemde bölgede hâkim hânedanların Sünnî olup henüz Şiîliği benimsememiş olmaları da önemlidir.

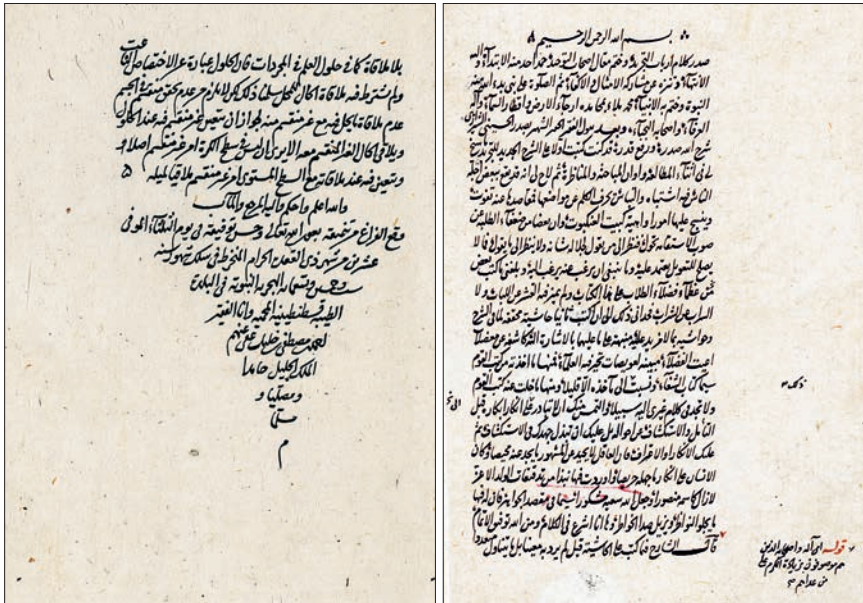
Sadreddin ed-Deşteki Fârâbî, İbn Sînâ, Fahreddin er-Râzî, Nasîrüddîn-i Tûsî ve

Seyyid Şerîf el-Cürçânî, hatta muhalifi Celâleddin ed-Devvânî gibi âlimlerden çok etkilenmiş, yazdığı şerhlerde ve tenkidî / cevabî eserlerde de bunu göstermiştir. İhsan Fazlıoğlu'na göre Meşşâî geleneğe sahip Deşteki çizgisi, hem Semerkant Okulu'nun hem de İstanbul'un İbn Sînâcılığı olan uzaklığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (*Türkiye'de / Türkçe'de Felsefe Üzerine Konuşmalar*, s. 231-237). Deşteki'nin eserlerinin Osmanlı ülkesindeki yaygınlığı ve onun çizgisindeki âlimlerin yazdığı kitapların Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulması kendisinin Osmanlı coğrafyasındaki etkisi hakkında bir fikir verebilir.

**Eserleri.** Sadreddin ed-Deşteki'nin tamamına yakını yazma halinde bulunan eserlerinin çeşitli nüshaları Türkiye ve İran kütüphanelerinde mevcuttur (*Mu'cemü'l-maḥḫûḫâtü'l-mevcûde*, s. 1599-1600 [burada bazı kitapların müellifi olarak yanlışlıkla Sadreddin ed-Deşteki gösterilmiştir]; İran kütüphanelerindeki nüshaları için bk. Bâharzâde, *Hirâdnâme-i Şadrâ*, sy. 66 [1378 hş./1999], s. 139-160). **1.** *Risâle fi işbâti'l-vâcib (er-Risâletü'l-itittîşâfiyye [fi işbâti'l-vâcib], Risâle fi işbâti'l-bârî)* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2137, vr. 121<sup>b</sup>-139<sup>a</sup>; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1596, müstensih Sa'dî Çelebi, vr. 63-83); *Risâle fi işbâti'l-bârî* (Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 233, vr. 91-124). Müellifin oğlu Giyâseddin

esere bir hâşiyeye yazmıştır. **2.** *Hâşiyeye 'ale's-Şerḫi'l-Cedid li't-Tecrid (el-Hâşiyetü's-Sadriyye-Hâşiyeye 'alâ Şerḫi't-Tecridi'l-cedid)*. Ali Kuşçu'nun *Şerḫu Tecridi'l-kelâm*'ına yazılan şerhtir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2027, müstensih Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, 350 varak; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 1279, 309 varak; Nuruosmaniye, nr. 56, 264 varak; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 597, 362 varak; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 600, 150 varak). Kataloğlarda *Hâşiyeye şâniyye 'ale's-Şerḫi'l-Cedid* ismiyle de geçer (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 3629, 296 varak; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 801, 303 varak). **3.** *el-Hâşiyeye 'ale'l-Hâşiyeti's-Şerifiyye 'ale's-Şerḫi'l-kadim li't-Tecrid*. Deşteki'nin Celâleddin ed-Devvânî'nin bir önceki esere yazdığı hâşiyeye için kaleme aldığı cevabî hâşiyedir. **4.** *Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti'l-Meḫâlî' li's-Seyyid (Hâşiyeye 'alâ Şerḫi'l-Meḫâlî')*. Sirâceddin el-Urmekî'nin *Meḫâlî' u'l-envâr* adlı mantık kitabına Kutbüddin er-Râzî'nin yazdığı *Levâmî' u'l-esrâr* adlı şerh için Seyyid Şerîf el-Cürçânî bir şerh kaleme almıştır. Bu hâşiyeye Sadreddin ed-Deşteki ve Celâleddin ed-Devvânî ikiser hâşiyeye yazmıştır. Her ikisinin de ilk hâşiyeleri *el-Hâşiyetü'l-kadime*, ikinci hâşiyeleri *el-Hâşiyetü'l-cedide* adını taşımakta, Deşteki'nin hâşiyelerine *Ṭabakâtü's-Şadriyye*, Devvânî'ninkilere *Ṭabakâtü'l-Celâliyye* de denilmektedir. Anay ilk hâşiyeyi Devvânî'nin yazdığını, Deşteki'nin hâşiyelerinin ona cevap mahiyetinde olduğunu belirtir (*Celâleddin Devvânî*, s. 161-162). Deşteki'nin ilk hâşiyesinin yazmaları mevcuttur (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3270, müstensih Ahmed b. Yûsuf el-Hasenî, 67 varak). **5.** *Hâşiyeye 'alâ hâşiyeti Levâmî' u'l-esrâr fi şerḫi Meḫâlî' i'l-envâr*. Sadreddin ed-Deşteki'nin bir önceki eserle ilgili olarak yazdığı ikinci şerhtir. **6.** *Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti Şerḫi's-Şemsiyye (el-Hâşiyetü 'ale's-Şerḫi'l-Kutbî li'r-Risâletü's-Şemsiyye)* (Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar, nr. 3571, müstensih Mu'fid Mehmed Efendi, vr. 38<sup>b</sup>-48<sup>b</sup>). Kataloğlarda *Hâşiyeye 'alâ Şerḫi's-Şemsiyye* ismiyle de geçer (Kastamonu Yazma Eserler Ktp., nr. KHK 5776/01). Bu eser, Kutbüddin er-Râzî'nin Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvî'nin mantığa dair risâlesi *er-Risâletü's-Şemsiyye*'ye yazdığı *Tahrîrü'l-kavâidi'l-manḫıyye fi şerḫi'r-Risâletü's-Şemsiyye* başlıklı şerhi için kaleme alınan hâşiyedir. **7.** *el-Hâşiyeye 'alâ Şerḫi Muḫtaşari'l-Uşûl. İbnü'l-Hâcib'in Münthehe's-sûl ve'l-emel*

Sadreddin ed-Deşteki'nin *Hâşiyeye 'ale's-Şerḫi'l-Cedid li't-Tecrid* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2027)



*fi ilmeyi'l-uşûl ve'l-cedel* adlı eserinin *Muhtaşarı'l-uşûl* olarak tanınan özetine Adudüddin el-İcî'nin yazdığı *Şerhu Muhtaşarı'l-Müntehâ'sı* için Sadreddin ed-Deşteki'nin kaleme aldığı hâşiyedir. Son dönemlerde Sadreddin ed-Deşteki hakkında yapılan çalışmaların sayısı artmış (bk. bibl.), Abdullah Şekîbâ da *Berresî-yi Âşâr u Efkâr-i Felsefî-yi Mîr Şadreddîn Deşteki* adıyla bir doktora tezi hazırlamış- tır (1355 hş./1976, Tahran Üniversitesi).

#### BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ehak*, İstanbul 1306, s. 123; a.m.f., *Keşfü'z-zunûn* (nşr. ve trc. G. Flügel), Leipzig 1837, II, 200-202; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 222; Abdullah Şekîbâ, *Berresî-yi Âşâr u Efkâr-i Felsefî-yi Mîr Şadreddîn Deşteki* (doktora tezi, 1355 hş./1976), Dânişgâh-i Tahrân; H. Corbin, *History of Islamic Philosophy* (trc. L. Sherrad), London – New York 1993, s. 335-337; Harun Anay, *Celâleddin Devvânî: Hayatı, Eserleri, Ahlak ve Siyaset Düşüncesi* (doktora tezi, 1994), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 83-86, 161-162, ayrıca bk. tür.yer.; a.m.f., “Mîr Giyâseddin Mansûr”, *DîA*, XXX, 125-126; J. Cooper, “From al-Tusi to the School of İsfahan”, *History of Islamic Philosophy* (ed. Seyyid Hossein Nasr – O. Leaman), London 1996, s. 585-596; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7<sup>th</sup>-19<sup>th</sup> c.)*, İstanbul 2003, s. 298-299; R. J. Abisaab, *Converting Persia: Religion and Power in the Safavid Empire*, London – New York 2004, s. 18-19; O. Leaman, “al-Dashtaki, Sadr al-Din (d. 903/1497-8)”, *The Biographical Encyclopaedia of Islamic Philosophy* (ed. O. Leaman), London – New York 2006, I, 97-98; R. Gleave, *Scripturalist Islam: The History and Doctrines of the Akhbârî Shî'i School*, Leiden 2007, s. 39; Mu'cemü'l-mahtû-âtü'l-mevcûde fi mektebâtü İstânbûl ve Ânâtü-lî (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1599-1600; İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlı Dönemi Türk-Felsefe Bilim Hayatının Çerçevesi”, *Türkiye'de / Türkçe'de Felsefe Üzerine Konuşmalar* (haz. M. Cüneyt Kaya), İstanbul 2009, s. 201-255; Reza Pourjavady, *Philosophy in Early Safavid Iran: Najm al-Din Mahmud al-Nayrizi and His Writings*, Leiden 2011, s. 16-24, ayrıca bk. tür.yer.; Ali Ekber Velâyetî, *Şadreddîn Deşteki Şîrâzî*, Tahran 1393 hş.; Pervin Bahârzâde, “Şadreddîn Muḥammed Deşteki Şîrâzî: Zindeğî, Âşâr ve Ârâ-yi Felsefî”, *Hîradnâme-i Şadrâ*, sy. 66, Tahran 1378 hş./1999, s. 139-160 (<http://icnc.ir/index.aspx?PageSize=10&KEY=%D8%A7%D8%AF%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D8%AA%20%D8%B9%D8%B1%D8%A8&PageIndex=0&STYLE=2&BOOKID=12010&PID=287>) (28.01.2015); a.m.f., “The Life, Works and Philosophical Views of Sadr al-Din Muhammad Dashtaki Shirazi”, *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook*, sy. 5, Moskova 2014, s. 53-60; Zekeriyâ Bahârnejâd, “Pejuheşi Pirâmûn Endişehâ-yi Felsefî Şadreddîn Deşteki Şîrâzî”, *Târîh-i Felsefe*, II/2, Tahran 1390 hş., s. 109-133 ([http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/\\_pdf/4012413900605.pdf](http://www.sid.ir/fa/VEWSSID/_pdf/4012413900605.pdf)) (28.01.2015); Kasem Kakaie, “Shiraz-The Cradle of Wisdom”, *Ishraq: Islamic Philosophy Yearbook*, sy. 5, Moskova 2014, s. 20-27; Ahad Faramarz Qaramaleki, “The Liar Paradox in Shiraz Philo-

sophical School”, a.e., s. 41-52; Ahab Bdaiwi, “Some Remarks on the Confessional Identity of the Philosophers of Shiraz: Sadr al-Din Dashtaki (d. 903/1498) and His Students Mullâ Shams al-Din Khafri (d. 942/1535) and Najm al-Din Mahmud Nayrizi (d. 948/1541)”, a.e., s. 61-85.



HİLAL GÖRGÜN

#### DEŞTÎ, Ali (علی دشتی)

Şeyh Ali b. Şeyh Abdilhüseyin-i Deştî  
(1894-1982)

#### İrânlı yazar,

gazeteci ve devlet adamı.

Kerbelâ'da doğdu. Dönemin tanınmış âlimlerinden olan babası Şeyh Abdülhüseyin Deştistânî belirli bir yerde uzun süre kalmayıp Atebat (Kerbelâ, Necef), Deştistan ve Bûşehr gibi merkezlerde ikamet ettiğinden Ali Deştî de eğitimini Kerbelâ, Necef ve Bağdat'ta tamamladı. Seyyid Hüseyin Fişarekî ve Şeyh Abdülkerim Hâirî Yezdî'den fıkıh dersleri aldı. Babasının ölümünden sonra 1916'da Bûşehr'e ve oradan da Borazcan'daki eniştesi Şeyh Muhammed Hüseyin Borazcânî'nin yanına gitti. I. Dünya Savaşı başladığı sırada önce Deştistan'a, ardından Şîraz'a geçti. Buradan İsfahan'a ve 1919'da Başbakan Mirza Hasan Vüsûkuddevle'nin İngilizler'le yaptığı anlaşmayı haber alınca Tahran'a gitti. Tahran'da kendini siyasî karışıklıklar içinde buldu; Ferruh-i Yezdî, Fedâyî-i Alevî ve Şeyh Hüseyin Tahrânî gibi dönemin muhalif isimlerinin yanında yer aldı.

Tahran'da çeşitli gazete ve dergilerde edebî ve siyasî makaleler yazan Deştî, iktidar aleyhine yazıları ve faaliyetleri sebebiyle 1920 yılı yazında Tahran'dan sürüldü. Bir süre Kirmanşah'ta oturduktan sonra Tahran'a dönüp siyasî çalışmalarına aynı hızla devam etti. Ancak muhalefeti destekleyen yazılarından dolayı hapsedildi. Şii âlimi Seyyid Muhammed Sâdik Tabâtabâî'nin yardımıyla hapisten çıktysa da muhalefet saflarını terketmedi. 1920'de Başbakan Seyyid Ziyâüddin döneminde ikinci defa hapse girdi. Bu sırada hapisane günlüklerini içeren meşhur eseri *Eyyâm-ı Maḥbes*'i kaleme aldı. 1921 darbesinin ardından kendisinin de aralarında bulunduğu siyasî hükümlüler tahliye edilince tamamen basın hayatına yöneldi. Başlangıçta, bir süre başyazarlığını yaptığı *Sitâre-yi İrân* gazetesinde yine hükümet aleyhine makaleler yazdı. Bu gazete kapatılınca 1921'de *Şataḫ-ı Sorḫ* adlı bağımsız bir gazete çıkarmaya başladı ve 1930 yılına kadar bu gazetenin



Ali Deştî

editörlüğünü yaptı. Tahran'ın büyük gazetelerinden biri olan *Şataḫ-ı Sorḫ* zamanın önde gelen yazar ve aydınlarının bir araya geldikleri, kendi anlayışlarına uygun yazılar yayımladıkları bir mahfil oldu. Deştî, 1927'de bir grup aydın ve yazarla birlikte davet edildiği Rusya'da Sovyet devriminin onuncu yıl kutlamalarına katıldı. 1928'de Bûşehr'den milletvekili seçildi. 1935 yılında *Şataḫ-ı Sorḫ*'ta yayımlanan bir makalesi yüzünden gazetesi kapatıldı, kendisi de hapse atıldı. Beş ay sonra hastalığı sebebiyle serbest bırakılınca tekrar siyasete döndü ve 6, 7, 8, 9. dönemlerde Bûşehr'den, 12 ve 13. dönemlerde Demâvend'den, 14. dönemde Tahran'dan milletvekili seçildi. 1941-1946 yılları arasında faaliyet gösteren, siyasî bir organizasyondan çok aynı görüşteki arkadaşlarının bir araya geldiği özel bir kulüp niteliği taşıyan Hizb-i Adâlet'i kurdu. 1946'da Başbakan Kıvâmüssaltana'nın Sovyetler Birliği yanlısı siyasetine ve Tudeh Partisi'ne kabinede yer vermesine muhalefeti yüzünden tekrar tutuklandı. Altı ay sonra hapisten çıktı ve yaklaşık yirmi ay boyunca başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerini dolaştı. Bu sırada Batı düşüncesi ve edebiyatını yakından tanıma imkânı buldu. 1948'de Tahran'a döndüğünde 1951 yılına kadar görev yapacağı İrân'ın Kahire büyükelçiliğine tayin edildi. Burada iken Arapça'ya ve Arapça eserlere vukufunu arttırdı. 1953'te şahın Musaddık hükümetini devirmesinden sonra senato üyeliğine seçildi. Bu görevini 1979 İrân İslâm Devrimi'ne kadar sürdürdü. 1963'te bir süre Lübnan'da elçi olarak görev yaptı. İslâm devriminin ardından iki defa tutuklandıysa da birer ay sonra serbest bırakıldı. 16 Ocak 1982 tarihinde Tahran'da vefat etti. Arapça ve Fransızca'yı iyi bilen ve bu dillerden Farsça'ya çeviriler yapan Deştî, modern İrân nesrinin önemli simalarından olup 1941'den itibaren ülke çapında bir yazar olarak tanınmış, özellikle *Fitne* adlı hikâye kitabıyla şöhreti yayılmıştır.